

Εικόνογρᾶψη Ε. ΣΠΥΡΙΑΩΝΟΣ

ΠΗΛΙΟΡΕΙΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

ΖΑΓΟΡΙΑΝΟΣ ΓΑΜΟΣ

ΜΑΡΙΑΣ Ε. ΚΑΒΟΥΚΗ

Υπάρχει πολλή νοσταλγία στους γέρους και πολύ διαφέρον στους νέους για κάθε τι που θυμίζει τὰ περασμένα. Ἡ ζωὴ μας βαλμένη μὲς στὰ καλούπια τοῦ «αἰῶνα τῆς ταχύτητας» ξέκοψε πολὺ ἀπ' τὰ χρόνια τῶν προγόνων μας. Τὸ «χθές» νοσταλγικό, νωχελικό βρίσκεται μακριὰ μας, τὸ «σήμερα» ἀπαιτητικό, βιαστικό θέλει νὰ προφτάσῃ νὰ γεμίσῃ ἔντονα ὅλη τὴν τροχιά του προτοῦ χαθῆ.

Ἔτσι οἱ νέοι ἄνθρωποι ἀπλούστεψαν καὶ συντόμεψαν κάθε τι ἀπ' τὰ περασμένα ποὺ τοὺς φαινόταν περιττὸ κι ἄσκοπο, κι οἱ παλιοί, βλέποντας τὴν ἐξέλιξη αὐτή, σ' ὅ,τι οἱ ἴδιοι ἔδιναν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, ἀποδοκιμαστικά ψιθυρίζουν ἐκεῖνο τὸ χαρακτηριστικό: «πάει χάλασε ὁ κόσμος!»

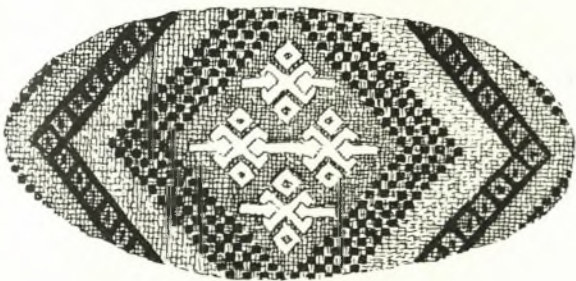
Ἄς μὴ τοὺς παρεξηγοῦμε· πάντα ἀγαπᾶ κανεὶς ὅ,τι τοῦ γίνεται βίωμα. Γι' αὐτοὺς ὅλος ὁ κύκλος τῆς ζωῆς κλεινόταν μέσα σὲ τρεῖς σταθμοὺς: γέννηση, γάμος, θάνατο.

Στὸ τρίπτυχο αὐτὸ ἀγκαλιάζονταν ἡ χαρὰ, ἡ ἐλπίδα κι ὁ καημὸς ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ ἀπλοϊκοῦ ἀνθρώπου ἢ καλύτερα, τοῦ λαοῦ μας.

Ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας — τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια — ἔχει τραγουδήσῃ πολὺ αὐτὰ τὰ σύμφυτα μὲ τὴν φύση του γεγονότα. Κι αὐτὸς μαζί μὲ τὸ τραγοῦδι φρόντισε νὰ δημιουργήσῃ γύρω ἀπ' αὐτὰ ποικίλες χαριτωμένες συνήθειες — τὰ ἔθιμα — γιὰ νὰ γιορτάσῃ τὸν κάθε σημαντικό σταθμὸ τῆς ζωῆς του. Ὁ γάμος, αὐτὸ τὸ σμίξιμο τοῦ ἄντρα καὶ τῆς γυναίκας, γιὰ μιὰ γαλήνια βιοτική συμπόρευση καὶ δημιουργία νέων ἀνθρώπων, θεωρήθηκε ἀπ' ἀρχῆς, ἐξ αἰτίας τῆς σπουδαιότητάς καὶ τοῦ ἁγίου του σκοποῦ, γεγονός ποὺ πρέπει ξεχωριστὰ κι ἰδιαίτερα νὰ τιμᾶ καὶ νὰ γιορτάξῃ ὁ ἄνθρωπος, ὅπως εὐστοχα τὸ λέει κι ὁ ποιητής:

Γάμος· ἀστράφ' ἀπὸ χαρὰ καὶ γέλοια τὸ χωριὸ
κι ἀντιλαλεῖ τὸ νυφικὸ τραγοῦδι πέρα ὡς πέρα.

Γύρω ἀπὸ τὸ γάμο κάθε τόπος ἔχει καὶ τὶς δικές του ξεχωριστές συνήθειες — κωμικὲς οἱ περισσότερες, μὰ συμβολικὲς στὸ βάθος τους — θρέμματα τῆς ἀπλοϊκῆς κι ἀνοιχτόκαρδης, μὰ σοφῆς ψυχοσύνθεσης τοῦ λαοῦ μας.

ΜΑΡΙΑ Ε. ΚΑΒΟΥΚΗ

Γεννήθηκε στὴ Ζαγορὰ τοῦ Πηλίου. Στὴ γενετήριά της τέλειωσε τὸ Δημοτικὸ καὶ τὸ Γυμνάσιο, ἀριστεύοντας πάντα. Πτυχιούχος τῆς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Λαρίσης, ὑπηρετεῖ ὡς διδασκάλισσα στὸ Πήλιο. Προικισμένη μ' ἔφεση στὴν ἐπιστήμη καὶ στὰ γράμματα, φύση αἰσθητικὴ καὶ πνεῦμα φιλέρευνο, προσιωνίζει εὐδόκιμη σταδιοδρομία. Ἡ γερὴ κατάρτιση της στὰ παιδαγωγικά, ποὺ τὴν ἐνισχύει μὲ διαρκὴ μελέτη, τῆς ἐπιτρέπει νὰ ἀσκή τὸ διδασκαλικὸ της ἔργο μὲ γόνιμη καρποφορία. Ἀσχολεῖται μὲ τὴν συλλογὴ λαογραφικοῦ ὕλικου ἀπὸ τὸ Πήλιο, τὸ κατατάσσει μεθοδικὰ καὶ τὸ παρουσιάζει σὲ μικρὰ μελετήματά της. Παρακολουθεῖ μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον τὴν ξένη καὶ ἑλληνικὴ λογοτεχνία, γράφοντας κι ἡ ἴδια ποιήματα μὲ πολὺ αἶσθημα καὶ τέχνη. Ἀπὸ τὶς πιὸ ἐλπιδοφόρες νέες τοῦ Πηλίου μας, προσιωνίζει λαμπρὴ προσφορά στὴν παιδεία καὶ τὰ γράμματα.

Σήμερα τὰ ἔθιμα γύρω ἀπὸ τὸν γάμο ἔχουν κατὰ πολὺ ἀπλουστευθῆ κι ἓνας σημερινὸς γάμος σὲ τίποτα δὲν θυμίζει τὸν γάμο τοῦ ἀλλοτινοῦ «καλοῦ καιροῦ». Ἡ νοσταλγία ὅμως τῶν «περασμένων» παραμένει πάντα ἀσίγαστη καὶ ζωνρὴ στους περισσοτέρους καὶ καλὸ εἶναι νὰ ξαναζοῦν, ἔστω καὶ σὰν φιλέρευνη ἀναδρομὴ, ὅσα ἀπὸ καιρὸ πιά, ἔχουν μπεῖ στὸ χρονοντούλαπο.

Στὸν τόπο μου δὲν ἀξιώθηκα νὰ δῶ γάμο σύμφωνα μὲ τὶς παλιὲς συνήθειες, γιατί τὰ ἔθιμα αὐτὰ ἔχουν ἐκλείψει πιά, καὶ τὸ μόνον ποὺ ἔμεινε, εἶναι ἡ συνοδεία ὀργάνων τοῦ ζευγαριοῦ στὴν ἐκκλησία καὶ ὁ χορὸς στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ μετὰ τὴ στέψη.

Μὰ οἱ γεροντότεροι ἔχουν πολλὰ νὰ ποῦν γιὰ τὰ παλιά, καλὰ χρόνια, καὶ γιὰ τὸ πῶς γίνονταν στὸν καιρὸ τους ὁ περίφημος Ζαγοριανὸς γάμος. Καὶ λέω «Ζαγοριανὸς» κι ὄχι πηλιορείτικο, γιατί παρ' ὅλον ὅτι βρισκόμαστε στὴν ἴδια περιοχὴ (Πήλιο), ὁ γάμος παράλλαζε στίς λεπτομέρειες ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ καὶ δεύτερο, γιατί οἱ Ζαγοριανοί, κάτοικοι ἐνὸς πλούσιου κεφαλοχωριοῦ, ὅπως ἦταν

τότε ή Ζαγορά, φρόντιζαν ώςτε ό γάμος τους νά κάνη έντύπωση και θόρυβο σέ σύγκριση μέ όποιοδήποτε γάμο άλλου χωριοϋ.

Άξίζει μιá τέτοια άναδρομή κι ένα ζωντάνεμα ένός Ζαγοριανοϋ γάμου, όπως τόν άκουσα από αυθεντική περιγραφή γερόντων.

Πριν άπ' τόν γάμο προηγοϋνται, ώς συνήθως, τ' άρραβωνιάσματα. Ό άρραβώνας δυό νέων γίνονται μέσω του προξενητή ή τής προξενήτρας, μέ τήν άπαραίτητη μεσολάβησή τους. Για τόν ρόλο του προξενητή δέν έκανε «όποιος κι όποιος», αλλά άτομο ίκανό κι άξιο, για μιá δύσκολη ύπόθεση όπως ήταν τó προξενειό, ειδικός στό νά εκθειάζη τά προτερήματα τής νύφης ή του γαμπροϋ, έξυπνος, πειστικός, «καταφερτζής» μ' ένα λόγο. Ό προξενητής είχε άλλωστε τά ποσοστά του άπ' τó κάθε προξενειό, ήταν δέ άπαραίτητος, γιατί ποτέ ό ένδιαφερόμενος νέος ή γονιός του νέου δέν ζητούσε άπ' ευθείας άπ' τόν γονιό τής νύφης, τήν κόρη.

Ό γάμος από προξενειό ήταν ό συνηθέστερος, γιατί έρωτας ή και άπλή συμπάθεια άνάμεσα σέ δυό νέους άποκλειόνταν, και τούτο γιατί τά ήθη ήσαν αυστηρά και τó κορίτσι περιορισμένο στό σπίτι. Σπάνια του δινόταν ή ευκαιρία για έξόδους — μιá εκκλησία ή ένα πανηγύρι — για νά δή και νά ξεχωρίση ένα νέο και νά τόν σκέφτεται κατόπιν τρυφερά. Άλλά κι αυτό άν γινόταν, σαν έρχόταν ή ώρα του γάμου, ποτέ δέν θά ζητούσαν τή γνώμη τής κοπέλλας, άν δέχεται για άντρα της ή όχι αυτόν ή εκείνον άπ' τους νέους. Ό πατέρας αποφάσιζε κι έτσι τó λουλούδι τής αγάπης μαραινόνταν, πριν καλά — καλά άνθιση μέσ στά φυλλοκάρδια της.

Πολλά άπ' τά προξενειά πετύχαιναν κι ή ζωή κυλούσε άρμονική, αλλά και πολλά άποτύχαιναν ώςτε ν' αναθεματίζεται ό προξενητής μέ τό: «μαύρη νά ταν ή ώρα που πατοϋσε στό κατώφλι κι άννοιγε τó στόμα του». Έτσι είναι. Όταν οί άνθρωποι δυσκολεύονται νά τά βγάλουν πέρα μόνοι τους, ρίχνουν τó βάρος σ' άλλους.

Τό κύριο θέμα συζητήσεως κατά τó προξενειό ήταν τó «πρoικιό». Ένα είδος παζαρέματος. «Πόσα δίνει ό πατέρας τής νύφης, τί κτήματα έχει, τί προικιά;» Έδω χρειάζονταν ή διπλωματικότητα του προξενητή. Στις αντιρήσεις κι άπαιτήσεις που συναντούσε, έπρεπε νά κάνει υποχωρήσεις, συγκαταβάσεις και νά βρεθί μιá ικανοποιητική λύση και για τά δυό μέρη. Σάν συμφωνούσαν πάνω στην προίκα, δινόταν «ό λόγος» και τó προξενειό εκλείνει. Οί δυό συμπέθεροι άντάμωναν κατά τó βραδάκι στό σπίτι του ένός ή του άλλου κι άνάμεσα σέ μερικά ποτηράκια ντόπιου ζαγοριανοϋ κρασιοϋ, «τó μαυρέλι» όπως τόλεγαν, γιόρταζαν τó καινούργιο συγγενολόγημά τους.

Σάββατο συνήθως γίνονται τά έπίσημα άρραβωνιάσματα, μέ τó πέραςμα του δαχτυλιδιοϋ του άρραβώνα. Άλλά ούτε πιό μπροστά ούτε και τώρα άντάμωναν οί άρραβωνιασμένοι. Τό δαχτυλίδι φοριόταν χωριστά στό σπίτι του καθενός. Τούτο γίνονται ως εξής: Στο σπίτι τής νύφης έφτανε ό πατέρας του γαμπροϋ μαζί μέ τρεις μάρτυρες. Οί δυό ήσαν συγγενείς του κι ό τρίτος ό παπās, ό όποιος εύλογοϋσε τόν άρραβώνα. Τότε τó μυστήριο του άρραβώνα — ως πούμε — γίνονται ξεχωρα άπ' τήν στέψη και παραλείπονται σ' αυτήν τό: «άρραβωνίζεται ό δοϋλος του Θεοϋ κ.τ.λ.», γιατί ή εύλογία αυτή είχε δοθη σπίτι, ενώ σήμερα ή εύλογία τής εκκλησίας στον άρραβώνα παρέχεται λίγο νωρίτερα άπ' τήν άλλαγή των στεφάνων. Τό δαχτυλίδι τó περνούσε ό πεθερός στό δάχτυλο τής νύφης, άφου αυτή έβαζε τρεις «μετάνοιες» μπροστά στό εικόνισμα, όπου γινόταν κι όλη ή διαδικασία του άρραβώνα και κατόπι φιλοϋσε τó χέρι του πεθεροϋ της και του παπā.

Τό δαχτυλίδι τόφερνε ό πεθερός μέσα σ' ένα κουτί μαζί μέ μιá λίρα «φίλεμα» στη νύφη τήν «άσήμωνα ν» όπως έλεγαν. Στο κουτί του γαμπροϋ άντι για λίρα είχαν ένα ωραίο άσπρο μαντήλι. Τά ίδια γίνονται και στό σπίτι του γαμπροϋ, μέ τήν διαφορά ότι έδω πήγαιναν ό πατέρας και μερικοί συγγενείς τής νύφης.

Τήν Κυριακή τó πρωι οί άρραβωνιασμένοι θά πήγαιναν εκκλησία. Ό γαμπρός μαζί μέ τους γονείς του θά πήγαινε στό σπίτι τής νύφης. Έκει θά άντάμωναν για πρώτη φορά γαμπρός και νύφη. Κατά τήν ύποδοχή ή νύφη έβαζε κατά σειρά μετάνοιες πρώτα στά πεθερικά κι ύστερα στό γαμπρό.

Κατόπιν, μπαίνοντας μπροστά τó ζευγάρι και πίσω ακολουθώντας οί συμπέθεροι και καμαρώνοντας πήγαιναν στην εκκλησία.

Μετά τó εκκλησίασμα φίλοι, γνωστοί και συγγενείς περνούσαν άπ' τó σπίτι τής νύφης για νά ευχηθοϋν τά «καλορίζικα» και νά κεραστοϋν. Τό κέρασμα τόκανε ή νύφη, βαστώντας ένα μεγάλο ξύλινο ή μεταλλικό δίσκο, πάνω στον όποιον ύπήρχε ό «κισές». Μέσα σ' αυτόν έβαζαν γλυκό (πελτέ ή τριφτό κυδώνι, βύσσινο ή κεράσι), δίπλα τά κουταλάκια του γλυκοϋ, τά ποτηράκια μέ τó ντόπιο ρακί, κι ένα ιδιαίτερο ποτήρι νεροϋ μέσα στό όποιο έβαζαν τά μεταχειρισμένα κουταλάκια αυτοί που κεράστηκαν. Τό βράδι στό σπίτι τής νύφης θά τραπέζωναν τους συμπέθερους. Έννοείται ότι ή άρραβωνιασμένη σπάνια κατά τήν διάρκεια του δείπνου σήκωνε μάτι νά δή τόν άρραβωνιαστικό της, από φόβο μη τήν παρεξηγήσουν τά πεθερικά και πουν πώς δέν είναι σεμνή και «χαμηλόβλεπούσα». Άλλά και μέχρι τή μέρα του γάμου σπάνια βλέπονταν οί άρραβωνιασμένοι, κι όποτε γίνονται αυτό, πάντα μπροστά σ' άλλους. Η διάρκεια του άρραβώνα εξαρτιόταν άπ' τήν εργασία του γαμπροϋ. Άπό τήν πλευρά τής νύφης δέν γινόταν λόγος, μιá κι ό γονιός πουχε κορίτσι τής παντρειάς φρόντιζε νά τóχη έτοιμο από κάθε άποψη. Άν ό γαμπρός ήταν κτηματίας, ό άρραβώνας ήταν σύντομος κι ό γάμος γινόταν συνήθως τó φθινόπωρο ή χειμώνα πούχαν «σ'νεμπάσει», που είχαν συγκεντρώσει δηλαδή τήν παραγωγή τους κι είχαν λεφτά. Τό πράγμα διέφερε άν ό γαμπρός ήταν θα-

Άρραβωνιάσματα

λασσινός. Άς μίν ξεχνάμε πώς πριν από μισό περίπου αιώνα, τó εμπόριο γινόταν άπ' τήν θάλασσα και άπ' τó Χορευτό ξεκινούσαν τά περιφημα Ζαγοριανά καράβια που τά γερά σκαριά τους άρμένιζαν σ' όλες τις μεγάλες θάλασσες μέ καπεταναίους και πλήρωμα Ζαγοριανούς. Ό άρ-

ραβώνας τότε τραβούσε σέ μάκρος, ανάλογα μέ τις επαγγελματικές υποχρεώσεις του γαμπρού.

Όπως και νάταν όμως κάποτε θάφταναν στο γάμο. Ἡ επίσημη προετοιμασία του γάμου ἄρχιζε πρὶν ἀπὸ μιὰ ἐβδομάδα, ἢ ἀναστάτωση ὅμως και τὸ ξεσήκωμα και ὁ πυρετός του μεγάλου γεγονότος ἄρχιζε ἀπὸ μήνα πρὶν μπροστά. Κι ὄλ' αὐτά στο σπίτι τῆς νύφης, μιὰ και αὐτὴ ἦταν τὸ ἐπίκεντρο του ἐνδιαφέροντος ὡς τὴν μεγάλη και ἐπίσημη στιγμή του γάμου.

Τὸ σπίτι πλημμύριζε ἀπὸ γυναικομάνι — ξαδέλφες, γειτονοπούλες, φίλες — κι ὅλες κάτι εἶχαν νὰ κάμουν και κάπου νὰ φανοῦν χρήσιμες. Ἦταν δὲ, μοναδικὴ εὐκαιρία, ξεφεύγοντας ἀπ' τὸ καθημερινὸ σπιτικὸ κλείσιμο ν' ἀνταμώσουν νὰ κρυφοκουτομπολέσουν, νὰ σιγοχαχανίσουν και νὰ «πειράξουν» τὴν νύφη.

Οἱ προετοιμασίες του γάμου ἦσαν ἀληθινὸ πανηγύρι γιὰ τὸν γυναικόκοσμο, ἐκτός ἀπ' τὴν μάννα πούχε τὸ γενικὸ κουμάντο μέσα σ' ὄλο αὐτὸ τὸ «ἀνάστα ὁ θεός», ἔτσι πούχε καταντήσει τὸ σπίτι, μέ τὴ νύφη νὰ τὴν σιγοκαίη ἢ κρυφὴ λαχάρα κι ἀνυπομονησία ἢ ὁ καημός, σάν ὁ γάμος γινόταν χωρὶς τὴν μύχια συγκατάθεσή της. Ὅλες βοηθοῦσαν στο τέλοςιωμα τῶν κεντημάτων, στὸν ἀργαλειό, στίς σπιτίσιες δουλειές.

Ἔτσι φτάνουμε στὴν τελευταία ἐβδομάδα του γάμου. Ὅλες αὐτὲς οἱ μέρες εἶναι γιομάτες ἀπὸ πυρετικὲς προγαμιαῖες ἐτοιμασίες.

Τὴν τελευταία Κυριακὴ πρὸ του γάμου στο σπίτι του γαμπροῦ γίνονταν τὸ «κόψιμο» τῶν νυφικῶν τῆς νύφης. Τότε δὲν ὑπῆρχαν ἄσπρα νυφικά, μὰ πολυποίκιλη και πλουμιστὴ νυφιάτικη στολή, σὲ χτυπητοὺς χρωματισμούς. Φούστα μεταξωτὴ ἢ ταφταδένια φαρδειά, πολύσουρη, πουκάμισο — «μποῦστο» ὅπως τὸλεγαν — ἄσπρο, γεμάτο δαντέλλες και φραμπαλάδες, ἢ «τσάκα» (εἶδος γελέκου) βελούδινη, ὠραιότατα κεντημένη μέ χάντρες και μεταξωτὲς κλωστές, σφιχτὴ στὴ μέση γιὰ νὰ φρουσκώνη τὸ στῆθος και μιὰ φαρδειά μεταξωτὴ ζώνη, χρωματιστὴ, πούσφιγγε τὴ μέση κι ἐπεφτε μέ χάρη ἢ δένονταν σὲ μεγάλο φιόγκο. Γιὰ πέπλο εἶχαν τὸ «καλεμκιρί» — μαντήλι κεφαλιοῦ τριγωνικὸ — γαρνιρισμένο μέ μιὰ ὑπέροχη μπιμπίλα — δαντέλλα λευκὴ, πλεγμένη σὲ σχέδια λουλουδιῶν (χαμομηλιοῦ, ὑακίνθου) και σὲ σχῆμα κουκουνάρας. Τὴ φορεσιά τῆς νύφης τὴν ἔφτιανε ὁ γαμπρός.

Τὴν Δευτέρα ξαδέλφες και φιλενάδες τῆς νύφης μαζεῦονταν στο σπίτι τῆς κι ἀνάμεσα σὲ γέλοια και τραγούδια ἔπλεναν τὰ «ψιλὰ» προικιά της (σεντόνια, μαξιλάρια, ἀσπροκεντήματα, ἀλλαξιές) και τ' ἄπλωναν σὲ δυὸ κεῖ τρεῖς ροῦγες τῆς γειτονιάς, ἂν ἦσαν πολλὰ.

Ἡ Τρίτη ἦταν ἡ μέρα του «σιδερώματος». Τοῦτο γινόταν μέ προσοχὴ γιὰ νὰ δείξουν τὰ κεντήματα και νὰ φαντάξουν οἱ δαντέλλες κι οἱ φραμπαλάδες.

Τὴν Τετάρτη τὸ βράδι γινόταν στο σπίτι τῆς νύφης τὰ «ἀλευρώματα και προζύμια». Σ' αὐτὰ γινόταν τὸ ἐξῆς: Τρία ἀγόρια ἀπὸ γονεῖς «πρωτοστεφάνωτους», κρατώντας τὴν σῆτα πάνω ἀπὸ τὴν σκάφη του ζυμώματος, ἔκαναν πὼς κοσκίνιζαν τὸ ἀλεύρι πούχαν ρίξει μέσα, χωρὶς νὰ τ' ἀφίνουν νὰ πέφτη, πρὶν νὰ ρωτήσουν οἱ παρευρισκόμενοι: — «Τί κοσκινίζετε παιδιά;» Κι αὐτὰ ἔλεγαν:

«Κοσκινίζουμε ἀλεύρι,
πού προζύμι θὰ γινή
γιὰ τσ' κουλοῦρες ἀπ' τὸν γάμο,
μὰ αὐτὸ δὲ θέλ' νὰ πέση,
πρῶτ' ἂν δὲν ἀσημωθῆ».

Τότε ὄλοι ἔρριχναν μέ τὴν σῆτα ὅτι ψιλὰ εἶχαν, κι ἀμέσως μέ φούρια τὰ παιδιὰ κοσκίνιζαν τ' ἀλεύρι, και μοιράζονταν κατόπιν τὰ χρήματα. Μόλις τέλειωνε τὸ «κοσκίνισμα» μέ βιάση ὄλοι ἄρπαζαν μιὰ χούφτα ἀλεύρι και

κυνηγοῦσαν πασπαλίζοντας γαμπρὸ και νύφη, συμβολικά, δείχνοντας πὼς ἔτσι κι αὐτοὶ σάν τ' ἀλεύρι ν' ἀσπρίσουν και νὰ γεράσουν εὐτυχισμένοι. Τὸ ὑπόλοιπο ἀλεύρι τὸ ζύμωνε ἢ μάνα τῆς νύφης κι ἔφτιαχνε τρεῖς κουλοῦρες κι ἓνα πρόσφορο, πού τὸ πήγαιναν τὴν Κυριακὴ τὸ πρῶι στὴν ἐκκλησία. Ἀπ' αὐτὸ ἔκοβαν τὸ ἀντίδωρο και τὸ ἔστελναν στο γαμπρὸ και τὴ νύφη μ' ἓνα παιδι πού ζοῦσαν οἱ γονεῖς του, τὶς δὲ κουλοῦρες τὶς φόρτωναν μαζί μέ τὰ προικιά και τὶς ἔκοβαν στο γαμήλιο τραπέζι.

Ἀπ' τὴν Τετάρτη τὸ βράδι ὁ γαμπρός σταματοῦσε τὶς συχνὲς ἐπισκέψεις στο σπίτι τῆς νύφης. Θὰ ξαναβλέπονταν πιά τὴν ἡμέρα του γάμου. Τὴν Πέμπτη γίνονταν οἱ προετοιμασίες του «μπακλαβᾶ», του γλυκοῦ πού θὰ κερνοῦσαν μετά τὰ στεφανώματα, και τὴν Παρασκευὴ τὸ πρῶι τὸν ἔστρωναν στά ταψιά, τὸν ἔκοβαν και τὸν φούρνιζαν. Τὸ «ἀστέρι», δηλαδή τὴν καρδιά του μπακλαβᾶ, τὸ κρατοῦσαν γιὰ νὰ κερᾶσουν τὸ ζευγάρι μετά τὸν γάμο. Τὸ πρῶι τῆς Παρασκευῆς γίνονταν τὰ «καλεσματα». Τούτη τὴν φροντίδα τὴν εἶχε ὁ «μπράτιμος», πούκανε προφορικὴ τὴν πρόσκληση, γυρίζοντας σ' ὄλα τὰ σπίτια πού τοῦχαν ὑποδείξει οἱ συμπεθέροι, φορώντας μαντήλι ἄσπρο στὸν λαιμὸ κι ἔχοντας περασμένο γαρύφαλο στ' αὐτὴ, κάτω ἀπ' τὴν τραγιάσκα. Ὁ μπράτιμος ἦταν ἓνα εἶδος επαγγελματία κι ἀνελάμβανε μέ ἀμοιβὴ ὅλη τὴ διοργάνωση και ὁμαλὴ διεξαγωγὴ ἑνὸς γάμου. Φρόντιζε γιὰ τὸ φόρτωμα τῶν προικιῶν, τὸ κάλεσμα και κέρασμα τῶν προσκεκλημένων, τὸ κάλεσμα τῶν ὀργάνων και τὸ κάλεσμα του μπαρμπέρη, κι εἶχε τὴν φροντίδα του γαμήλιου τραπεζιοῦ. Πολλὲς φορές ἔμπαιναν δυὸ μπράτιμοι, κι ἂν ὁ γάμος ἦταν πολὺ πλούσιος και τέσσερις, ἓνας ἢ

Μητέρα και Νύφη

δυὸ ἀπὸ κάθε συμπεθέρο. Ἀκόμη παλιότερα οἱ μπράτιμοι γύριζαν ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, κρατώντας ὁ ἓνας ἓνα μικρὸ καλάμι πάνω στο ὄποιο ἔδεναν ἓνα μαντήλι τὸ «φλάμπρο», ὅπως τὸλεγαν, και τῶστηναν στὴν αὐλὴ του καλεσμένου, ἐνῶ ὁ ἄλλος μπράτιμος κερνοῦσε τὸν καλεσμένο

κρασί από μιά «φ'τσελλά» ή «τσιτούρι» (ξύλινη κανάτα) ή από την «φλάσκα» (νεροκολόκυθο) δείγμα πώς ήταν καλεσμένος στον γάμο.

Το απόγευμα της Παρασκευής, όλες οι κοπέλλες του μαχαλά, φιλενάδες και ξαδέλφες, μαζεύονταν στο σπίτι της νύφης για να φτιάξουν την «θηκιστή», που γινόταν στην πιό μεγάλη κάμαρα ή στη σάλλα του σπιτιού.

Κατά το φτιάξιμο της θηκιστής, έβαζαν πρώτα τὰ χοντρά προικιά. Κάτω-κάτω στοίβαζαν τις «κουρελοϋδες», τὰ «χράμια» και τὰ κιλίμια». Τὰ περισσότερα απ'αυτά τὰ υφαντά, ήσαν ωραιότατα, δείγματα μιάς άφταστης Ζαγοριανής υφαντικής τέχνης. Πάνω σ'αυτά έβλεπεσ όλη την καλαισθησία και τὸ μεράκι της νέας πού, σιγοτραγουδώντας ή βυθισμένη σε γλυκούς λογισμούς, φτεροπήγαινε τή σαίτα της, κάτω απ' τὸ τρεμουλιαστό φῶς της λάμπας ή του λυχναριού, στὰ νυχτέρια, τις άτέλειωτες χειμωνιάτικες νύχτες, όταν ὁ άνεμος ούρλιαζε δαιμονισμένα και τὸ χιόνι κάλυπτε τὰ πάντα. Όλοι αὐτοί οί μυστικοί πόθοι, πλεγμένοι στο ύφαδι σ'άπιστευτους συνδυασμούς χρωμάτων και σχεδίων, ξεδιπλώνονταν, τινάζονταν και ξαναδιπλώνονταν, παίρνοντας σήμερα τή γιορταστική και επίσημη δικαίωσή τους, κάτω απ' τὸ θαυμασμό και τούς επαίνους τῶν άλλων κοριτσιῶν. Ύπήρχαν υφαντά ὄχι μόνο στρωσίδια, αλλά και κουρτίνες, στόρια, τραπεζομάντηλα, μαξιλάρια φιγούρας, σεντόνια, άκόμη νυχτικές και φορέματα. Χάρμα ὁμορφιάς και τέχνης! Από πάνω έβαζαν τὰ σκεπάσματα, τις «καρπέτες» τις «φλουκάτες», στον άργαλειό και αὐτὲς υφάμενες από ντόπιο μαλλί, ζωηρόχρωμα βαμμένο. Άκόμα πιό πάνω, τοποθετούσαν τὸ νυφιάτικο πάπλωμα και κατάκορφα τὰ μαξιλάρια του ύπνου και της φιγούρας. Έδῶ πιὰ δὲν ήξερε τί να πρωτοθυμάση κανείς, μιά και τὸ καθένα ξεχώρα ήταν ένα άριστούργημα τέχνης και ὁμορφιάς.

Κοντὰ στην θηκιστή τοποθετούσαν τὰ «χαλκώματα» (καζάνι, ταψιά, τεντζερέδια, μπρίκια, «γκιοϋμια»). Στο ντιβάνι άπίθωναν όλα τὰ υπόλοιπα είδη ρουχισμού νύφης και νοικοκυριού, και στον τοίχο τις φορεσιές και ρόμπες της νύφης. Σάν τέλειωναν έρραιναν την θηκιστή με βαμπάκι, ρύζι, κουφέτα και νομίσματα και άρχιζαν χορὸ γύρω απ' αὐτή τραγουδώντας:

«Όραία εἶν' ή νύφη μας
ώραία τὰ προικιά της
ώραία και ή παρέα της
πού κάνει τή χαρά της»

Άν ὁ γαμπρὸς πήγαινε «σώγαμπρος», τὰ προικιά παρέμεναν στο σπίτι της νύφης· άν πήγαινε ή νύφη στησ πεθεράς της ή σε ξεχωριστό σπίτι τὰ φόρτωναν τήν Κυριακή τὸ πρωί· άν ὅμως πήγαινε σ' άλλο χωριό, ή θηκιστή γινόταν ή τήν Τετάρτη και φορτώνονταν τήν Παρα-

Τὰ προικιά

σκευή, ή τὸ πρωί της Παρασκευής και φορτώνονταν τὸ μεσημέρι.

Τὸ Σάββατο τὸ βράδι γίνονταν τὰ «Στερόδειπνα» ή Ὑστερόδειπνα. Στο σπίτι του γαμπρού και της νύφης συνήθιζαν από βραδὶς να πηγαίνουν οί γειτόνοι, φέρνοντας μαζί τους ένα πανέρι, μέσα στο ὁποῖο είχαν φαγητὸ καπαμά (κρέας κοκκινιστό), κουλούρα, κρασί, γλυκίσματα και γλεντούσαν με τούς σπιτικούς, ευχόμενοι: «ή ὦρα ή καλή».

Τήν Κυριακή τὸ πρωί θὰ φόρτωναν απ' τὸ σπίτι της νύφης τὰ προικιά. Τὰ ζῶα ξεκινούσαν απ' τὸ σπίτι του γαμπρὸς στολισμένα με λουλούδια, με σκεπασμένο τὸ σαμάρι τους μ' ένα πολύχρωμο χράμι ή κιλίμι, πάνω στο ὁποῖο κάθονταν τὸ συμπεθεριό. Κατὰ τήν πομπή μπροστὰ πήγαινε τὸ ζῶο του μπράτιμου μ' αὐτὸν καβάλλα, κρατώντας ένα μεγάλο δίσκο πάνω στον ὁποῖο ὕπηρχε ή νυφιάτικη φορεσιά, οί κάλτσες, τὰ παπούτσια, οί παντόφλες και τὰ κοσμήματα της νύφης, όλα δῶρα του γαμπρού. Πίσω άκολουθοῦσαν οί συμπεθεροι κρατώντας από μιά άνοδοέση με λουλούδια της εποχής. Φτάνοντας στο σπίτι της νύφης ξεπέζευαν· ή νύφη τούς κερνούσε μεζὲ και κρασί, χόρευαν τὰ προικιά κάμποση ὦρα, και ὕστερα τὰ φόρτωναν. Σ' ένα απ' τὰ ζῶα φόρτωναν απ' τήν μιά μεριά τὸ καζάνι και απ' τήν άλλη τὸ άρνί, στολισμένο με κορδέλλες, τὸν μπακλαβά και τις κουλούρες. Ἡ ἴδια πομπή περνούσε απ' τούς καλύτερους δρόμους του χωριού για να καμαρώσουν και να

Έρχεται ὁ Γαμπρὸς

δοῦν ὅλοι τὰ προικιά. Ὁ δίσκος ὅμως πού κρατοῦσε ὁ μπράτιμος είχε αὐτή τή φορά τὰ καλούδια του γαμπρού (πουκάμισα, γαμπρίτικη άλλαξιά, κάλτσες, παντόφλες — δῶρο άποκλειστικό της νύφης, κεντημένες απ' τήν ἴδια, — μαντήλι και τὸ «μπαρμπερομάντηλο». Ὁ γαμπρὸς φοροῦσε: βράκα, πουκαμίσα μαύρη με άσπρα γιαζιά σε σχήμα ρόμβου, τή «σταυρωτή», είδος γελέκου σταυρωτοῦ, πού τὰ μπροστινά της φύλλα ήσαν κεντημένα με μαῦρο μεταξωτὸ κορδόνι, πλεγμένο σε σχήμα κούμαρου πού κρέμονταν σαν κουδούνια, τὸ «γιακαλί», είδος σακκακιού με φαρδεῖα σχιστὰ μανίκια, άφίνοντας μπροστὰ να φαίνεται ὅλο τὸ λούσο της σταυρωτής, ζωνάρι άσπρο, πού τύλιγε δυὸ και τρεῖς φορές τήν μέση και σκούφο μαῦρο «άρβαλιώτικο». Τὸ μεσημέρι στο σπίτι του γαμπρού πήγαινε ὁ μπαρμπέρης και ξύριζε τὸν γαμπρὸ. Κατὰ τήν ὦρα του ξυρίσματος τὰ ὄργανα παίζοντας τραγουδοῦσαν:

«Μπαρμπέρη μ' τὰ ξουράφια σου καλά να τὰ τροχίσης,
καλά να ξουρίσης τὸν γαμπρὸ, τρίχα να μην τ' άφίσης».

Τήν ἴδια ὦρα στο σπίτι της νύφης άρχιζε τὸ στολισμά της. Πρώτα φοροῦσε τήν άλλαξιά της πού της τήν πρόσφερε

ένα αγοράκι, για να της φέρη γούρι και το πρώτο παιδί κι αυτής νάναι αγόρι, κι ύστερα με την βοήθεια των κοριτσιών έβαζε την φορεσιά της. Τέλος ο μπράτιμος της φοροούσε τα νυφιάτικα παπούτσια και τα πασουμάκια της τα κρεμούσε στο ζωνάρι του και της τάδινε το βράδι που θα ξεντυνόταν. Η νύφη κατά την ώρα του ντυσίματος και περιμένοντας το γαμπρό τραγουδούσε. Οί στιγμές αυτές ήσαν πάντα συγκινητικές, γιατί έφτανε η ώρα που η κόρη θάφευγε για πάντα απ' την πατρική στέγη, και μιά καινούργια παρένθεση ζωής άνοιγε γι' αυτή:

«Σ' αφίνω γειά, μανούλα μου, και σās γλυκά μ' αδέλφια·
 πάω σε άλλο σπιτικό, πάω σε άλλα αδέλφια.
 Μάνα μου, τα λουλούδια μου συχνά να τα ποτιζης
 και σάν θυμάσαι έμένανε γέλα και μὴν δακρύζεις.
 Ἀφίνω γειά στην γειτονιά και στις γειτονοπούλες,
 πάω σε άλλο μαχαλά, σ' άλλες γειτονοπούλες.

τή, αφού έβαζε μετάνοια, ξεκινούσαν για την εκκλησία. Στην πόρτα της εκκλησίας σταματούσαν. Εκεί η πεθερά φίλευε τη νύφη, σταυρό η βραχιόλι η δαχτυλίδι η παπάς, φορώντας τα γιορταστικά του άμφια, παρελάμβανε τη νύφη κι άρχιζε το μυστήριο του γάμου. Πρίν άλλαχτούν τα στέφανα, η πεθερά μπάτσιζε τρεις φορές τον γαμπρό — για νάναι καλός στο κορίτσι της — τουβάζε ένα μαντήλι στην τσέπη και τον ύψωνε τρεις φορές, κρατώντας τον απ' την μέση· τον «άξίω νε» όπως τόλεγαν, για νάναι γερός.

Σάν τέλειωνε το μυστήριο και χαιρετούσαν όλοι τα στέφανα, έβγαιναν στην πλατεία όπου γίνονταν ο χορός. Το χορό τον άνοιγε ο κουμπάρος κι ύστερα οί γονεΐς του ζευγαριού. Μετά θα περνούσαν και θα χόρευαν την νύφη όλοι οί συγγενείς, γνωστοί πολλοί και φίλοι, κι όλοι

Ἡ πομπή του Γάμου

Ἡ μάνα έλεγε πάλι:

«Γαμπρέ μου, την κορούλα μου να μου την καμαρώνης
 σάν γλάστρα με βασιλικό να μου τη μεγαλώνης.
 Γαμπρέ μου, το κορίτσι μου καλά να το κοιτάξης
 σάν γλάστρα με βασιλικό να μου το εφυλάξης».

Νωρίς το απόγευμα κατά τις δυο η ώρα, ο γαμπρός ξεκινούσε απ' το σπίτι του με το συγγενολόι του και τους καλεσμένους να πάη να πάρη τον κουμπάρο. Κουμπάρος και γαμπρός ύστερα τραβούσαν για το σπίτι της νύφης. Μπροστά πήγαιναν τα όργανα, ύστερα τρία αγόρια που βαστούσαν τα δυο τις λαμπάδες του κουμπάρου, και το τρίτο τον δίσκο σκεπασμένον με δαντέλλα, πάνω απ' το κεφάλι, πουχε μέσα τα κουφέτα. Στέφανα δέν έπαιρνε ο κουμπάρος όπως σήμερα, αλλά ήσαν της εκκλησίας. Σ' όλη την διάρκεια της γαμήλιας πομπής και του χορού χαλούσε ο κόσμος από τουφεκιές πουρριχναν συγγενείς και φίλοι του γαμπρού και της νύφης.

Στο δρόμο τα όργανα τραγουδούσαν:

«Σήμερα λάμπει ο ουρανός, σήμερα λάμπ' η μέρα,
 σήμερα στεφανώνεται αϊτός την περιστέρα.
 Σήμερα γάμος γίνεται σε μέγα περιβόλι,
 σήμερα ξεχωρίζεται η μάνα από την κόρη.»

Σάν πλησίαζαν στης νύφης έλεγαν:

«Έβγα στο παραθύρι σ'
 κι εγώ διαβαίνοντας,
 βγάλε το μαντηλάκι σ'
 να έρθου παίζοντας».

Φτάνοντας στην πόρτα περίμενε η νύφη με τον πατέρα της δίπλα. Αυτός την έδινε στον γαμπρό, κι αυ-

φίλευαν τα όργανα· άλλωστε αυτή ήταν πληρωμή τους.

Τα όργανα στον χορό τραγουδούσαν:

«Γαμπρός είναι γαρούφαλο, νύφη γαρουφαλάκι,
 κουμπάρος που στεφάνωσε ν' άσπριση να γεράση.
 Γαμπρέ, τη νύφη π' σου δώσαμε να μὴν τήνε πικράνης,
 να την ταΐξης ζάχαρη, να την ταΐξης μέλι,
 να την ποτιζης κρύο νερό που πίνουν οί άγγέλοι.»

Σάν τέλειωνε ο χορός κινούσαν για το σπίτι που θάμενε το ζευγάρι όπου γίνονταν το κέρασμα. Φτάνοντας η πεθερά της νύφης πουχε προπορευτή την καρτερούσε στην πόρτα του σπιτιού και την κερνούσε γλυκό του κουταλιού. Ὑστερα ζευγάρι, συμπεθεροι και κουμπάρος στην σειρά κι όρθιοι δίπλα στην πόρτα του σπιτιού η στην αυλή δέχονταν τα «καλορίζικα» και τις ευχές των καλεσμένων, αφού προηγουμένως οί μπράτιμοι, ο ένας κρατώντας το ταπι με τον μπακλαβά κι ο άλλος με το ποτό, κονιάκ η τσίπουρο η κεράσι και μιά κοπέλλα κρατώντας το πιάτο με τα κουφέτα, περνώντας μπροστά απ' όλους, τους κερνούσαν, αρχίζοντας πρώτα απ' τους νιόπαντρους. Σάν έφευγαν πιά οί προσκαλεσμένοι, οί συγγενείς και οί φίλοι έτοιμάζονταν για το γαμήλιο τραπέζι και για όλονύκτιο γλέντι, που πολλές φορές βαστούσε και τρεις μέρες. Στο τραπέζι οί μπράτιμοι βγάζαν ένα «καράβι» όπως τόλεγαν, φτιαγμένο με ψωμί κουφωμένο στη μέση, πάνω στο όποιο στερέωναν δυο λεπτές βέργες μ' ένα μαντήλι, και το περνούσαν μπροστά απ' τους προσκαλεσμένους και μέσα σ' αυτό ο καθένας έρριχνε ότι χρήματα ήθελε. Αυτή ήταν η πληρωμή των μπράτιμων. Στο τραπέζι οί μπράτιμοι φρόντιζαν να υπάρ-

χη ἄφθονο κρασί, καὶ νᾶναι τὰ ποτήρια πάντα γεμᾶτα.

Τὴν πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὸν γάμο τὸ ζευγάρι ἦταν προσκαλεσμένο στὸ πατρικὸ σπίτι τῆς νέφης γιὰ τραπέζι. Κατόπιν πῆγαινε σ' ὅλα τὰ συγγενικὰ σπίτια πού τὸ καλοῦσαν σ' ἐπίσκεψη, μὲ συνοδεία τὸν μπράτιμο πού μάζευε ὅλα τὰ δῶρα πού τοὺς φίλευαν.

Αὐτὸς ἦταν ὁ γάμος τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Σήμερα ἐλάχιστες ἀπ' αὐτὲς τὶς ὥραϊες συνήθειες ἐπαναλαμβάνονται κι ὅλες μέσα στὰ ὄρια τῆς τυπικότητος καὶ τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ.

Ὁ Χορὸς

Μ' αὐτὸ τὸν ἱεροτελεστικὸ καὶ γραφικὸ τρόπο γίνονταν οἱ γάμοι στὰ παλιότερα γραφικὰ χρόνια καὶ στὴ γραφικώτατη Ζαγορά. Ἦταν μιὰ διαδικασία, πού μέσα στὶς διάφορες φάσεις τῆς ἔκλεινε μὲ κάποιο μυσταγωγικὸ χαρακτήρα τὸ λεπτὸ συναισθηματικὸ κόσμο τῶν ἐρωτευμένων καὶ τῶν μελλονύμφων. Ἐνα κόσμο πού οἱ ρίζες του εἶναι βαθειὰ βιολογικὲς, πού ἡ κοινωνία ἀπ' τὰ παλαιότερα χρόνια προσπάθησε νὰ τὸν κατοχυρώσῃ μὲ τὴν ἰσχύ τοῦ θεσμοῦ κι ἡ Ἐκκλησία νὰ τὸν καθαγιάσῃ μὲ μυστηριακὸ κύρος. Μέσα στὰ τυπικὰ του σύμβολα, τὶς ἐθιμικὲς του ποικιλίες, τὰ τραγούδια, τοὺς χοροὺς, τὰ ξεφαντώματα, τὴ συγγενικὴ καὶ φιλικὴ συμπάρασταση, σπουδάζει κανεὶς τὸ κοινωνικὸ καθεστῶς, τοὺς οἰκονομικοὺς παράγοντες πού καταδυναστεύουν τὶς περισσότερες φορὲς τὴν καρδιά κι ἐμποδίζουν τὰ ζευγαρώματα, τὸ γονικὸ φίλτρο καὶ τὴν ἐτοιμασία γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς νέου κοινωνικοῦ κυττάρου, τῆς οἰκογένειας, τῆς πατρότητος καὶ τῆς μητρότητος τὰ σκιρτήματα, τοὺς ὀραματισμοὺς γιὰ μιὰ εὐτυχημένη ζωὴ, τὸ ἄγχος μπροστὰ στὴν ἀβεβαιότητα τοῦ μέλλοντος.

Ἔτσι τ' ἀρραβωνιάσματα κι ὁ γάμος, σταθμοὶ ὀπωσδήποτε χαρωποὶ μέσα στὸ βιοτικὸ ταξίδι, ὑπογραμμίζονται ἔντονα καὶ χαράζονται ζωηρόχρωμα μέσα στὴ μνήμη καὶ στὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων.

Θ Ε Σ Σ Α Λ Ο Ι Π Ο Ι Η Τ Α Ι

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΟΥΚΟΣ

Ἐκ Τυρνάβου, Ἰατρός-Χειρουργός, διδάκτωρ Πανεπιστημίου Μονάχου, ἐπίτιμος Ἀκαδημαϊκός Ἀμερικανικῆς Διεθνούς Ἀκαδημίας καὶ Ἰταλικῆς Ἀκαδημίας Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν, Ἐπιστημῶν καὶ μέλος Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας Ἰατρῶν Λογοτεχνῶν, τιμηθεὶς διὰ διαφόρων μεταλλίων. Συγγραφεὺς ἐπιστημονικῶν καὶ λογοτεχνικῶν ἔργων.

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

Πόσο δύσκολον ἐφάνη εἰς τὴν Κόρη τὴν καλὴ ὄσπου ναῦρη τὸ στεφάνι, τὴν ἐλεύθερη φωνή· σκλάβας ἔμεινε μονάχη εἰς τὸν τούρκικο ζυγὸ, ἐνῶ ἡ μάνα τῆς ἐχάρη τὸν ἐλεύθερο χορὸ.

*

Ὅμως νὰ πού ἐλευθερώθη μὲ ἀγάπη περισσὴ· ὀγδόντα χρόνια τώρα νοιώθει τὴν ἐλεύθερη ζωὴ· μὲ τὴν μάνα τῆς ἐνώθη μὲ ἀγάπη καὶ στοργὴ ζηλευτὰ νὰ τὴνε φθάσει στὴν ἀγάπη, στὴν τιμὴ.

*

Λίγα χρόνια εἶναι μόνο δίχως νᾶναι στὸ ζυγὸ ὅμως τόσα κατορθώνει μ' ἕνα τρόπο ζηλευτό· τρόπο μόνο πού ἀξίζει στῆς Ἑλλάδος τὰ παιδιὰ, πού ἡ Κόρη τῆς χαράζει νέα δόξα, λεβεντιά.

*

Δὲν ὑστέρησε παρ' ὅλη τὴν σκλαβιά τὴν τρομερὴ· ἀνεδείχθη ἴση μ' ὅλη τὴν πατρίδα τὴν τρανὴ· ἕνα χαῖρε τῆς ἀξίζει ἀπὸ ὅλους μὲ καρδιά, γιὰτι ἄξια ἀτενίζει τῆς Ἑλλάδος τὴν ματιά!